

NEKAJ SHEMATIČNIH MISLI OB ZBORNIKU KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?*

Povzetek. Ob zborniku Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?, ki ga je uredil profesor Zdravko Mlinar, prispevek ugotavlja, da so na Slovenskem doslej proizvedli štiri sociološke problematike: marksistično, empirično, radikalno teoretsko in problematiko integriranega družboslovja. Članek postavlja hipotezo, da je te problematike mogoče povezati s svetovnozgodovinskimi prelomi v zadnjega pol stoletja in z glavnimi obdobji jugoslovanskega socializma. Prispevek razvija tezo, da se empirični problematiki ni posrečilo, da bi se soočila z obnovo kapitalizma, pač pa se je preobrazila v »študije«, ki so pretežno ideološka praksa in preprečujejo integriranemu družboslovju, da bi se razvijalo v akademskih in raziskovalnih institucijah.

Ključni pojmi: sociologija v Sloveniji, zgodovinska epistemologija, obnova kapitalizma

Uvod

Zbornik, ki ga je zasnoval in uredil profesor Zdravko Mlinar, je monumentalen v več pomenih.¹ Najprej po fizičnem obsegu, vidnem na prvi pogled, nadalje po intelektualni raznoličnosti, razvidni iz kazala. Ko pa beremo besedila, ugotovimo, da ti prvi obeti le blede nakazujejo presenetljivo vsebinsko bogastvo sedanjega prakticiranja sociologije na Slovenskem.

Razveseljivo je videti, kako široka je sociološka dejavnost v tukajšnji družbi in kako globoko prežema vse njene procese. Manj razveseljivo je, da družbeni akterji tega ne vedo. Zaskrbeti pa nas mora, da se tega doslej ni zavedala niti sociologija sama. Šele ta zbornik nam je odprl oči.

Očitno so opešale samorefleksivne moči sedanje tukajšnje sociologije. Ker je refleksivnost nujna značilnost teoretskih praks, nas njeno

* Dr. Rastko Močnik, upokojeni profesor, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.

¹ *Kakšna sociologija? Za kakšno družbo? Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem, zasnoval in uredil Zdravko Mlinar, Fakulteta za družbene vede ter Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 2016. – Zahvaljujem se Gorazdu Kovačiču za kritiko prve različice pričujočega besedila. Hvala tudi kolegicam in kolegom, ki so sodelovali v razpravi Kakšna sociologija za kakšno družbo? na Slovenskem sociološkem srečanju 2017.*

pomanjkanje opozarja na notranjo šibkost, ki je zunanji razmah ne more odpraviti.

Nosilec refleksivnosti bi morala biti znanstvena skupnost. Profesor Mlinar v uvodni razpravi ugotavlja, da je tukajšnja znanstvena skupnost v krizi. Nekateri vzroki za krizo prihajajo od zunaj, iz svetovnozgodovinskih procesov. Številni vzroki pa so znanosti notranji, nekateri so celo zgolj lokalni, tukajšnji: notranji vzroki onemogočajo, da bi razvili alternativo proti razdiralnemu zunanjim pritiskom.

Profesionalna kultura ali ideologija?

Immanuel Wallerstein (1999) je leta 1998 spregovoril o sociologiji v pretekliku.² Sociologije ni obravnaval kot zastarele znanosti – temveč je pokazal, da je aktualna, če jo razumemo kot *kulturo*. Kakor vsaka dediščina ima tudi sociološka kultura dediča – za Wallersteina (1991; Wallerstein in drugi, 2000) je naslednica sociološke kulture prihodnja enotna znanost o družbi.

»Kulturo« je Wallerstein (1999: 78) definiral antropološko: »skupnost znanstvenikov, ki jih družijo nekatere skupne elementarne premise«. Ta osnovna načela so formulirali utemeljitelji sociologije. Wallerstein jih je povzel zelo akademsko, mi pa se bomo zadovoljili z bistvenim: Durkheim – »Obstajajo družbena dejstva«; Marx – »Družbena dejstva so notranje protislovna«; Weber – »A družba vseeno deluje kot celota.«

Wallerstein je torej svetoval, naj v utemeljitvenih izrekih sociologije vidimo ideološko vezivo, ki povezuje družbeno skupino znanstvenikov in znanstvenic, katerih naloga je, vsaj po njegovem, da proizvedejo novo znanost, ki bo pripomogla k preusmeritvi človeštva ob izteku kapitalizma.³ Ob Wallersteinovem optimizmu glede praktične moči znanosti nas lahko preseneti tudi njegova zaupljivost do družbene skupine znanstvenikov in znanstvenic.

Znanost v kapitalizmu: praksa, skupnost, institucija

A če natančno premislimo, Wallersteinovo upanje ni iluzorno.

Znanstveno prakso naddoloča tole protislovje: možna je le v ustanovah, se pravi, v materialni eksistenci ideologije – hkrati pa se mora ločiti in razmejiti od ideologije, če naj bo teoretska praksa. Prvi razredni spopad v ustanovah znanosti je potemtakem boj za teorijo. S proizvodnjo teorije se znanstveniki in znanstvenice ločujejo tudi od ideologije, ki se »materializira«

² Wallerstein je »pokopal« sociologijo z institucionalno avtoriziranega govornega položaja: v predsedniškem nagovoru na 14. svetovnem sociološkem kongresu v Montrealu leta 1998.

³ Wallerstein (1999) govori o tem aktivističnem poslanstvu družboslovja v spisu *Utopistike*.

v ustanovah, kjer delajo. Ker so te ustanove večinoma državni ideološki aparati,⁴ se s teoretsko prakso njeni izvrševalci ločujejo tudi od vladajoče ideologije. Tistim, ki prakticirajo znanost, naj bi pri tem pomagala neka posebna ideološka formacija – znanstvena skupnost.

V splošnem bi torej lahko rekli, da znanstvene *ustanove* delujejo bolj ali manj pod pritiskom institucij oblastne in upravne moči in njihove ideologije, medtem ko je za teoretsko znanstveno *prakso* konstitutivno, da se razločuje od ideologije – ne le oblastne, ne le od vladajoče, temveč zlasti od »spontan-ih« ideologij znanstvenic in znanstvenikov (Althusser, 1985). Znanstvena *skupnost* tudi v najbolj rudimentarni obliki agonističnega dialoga pospešuje proizvodnjo teorije in torej pomaga pri razločevanju od ideologij, naj bodo vladajoče ali »lokalne« ali individualne znanstvene ideologije. Če znanstvena skupnost deluje, se spopadi med različnimi teorijami odvijajo na ideološki podlagi znanstvene ideologije ali kulture, v njenih aparatih in po njenih pravilih.

Če vzamemo za izhodišče Wallersteinovo sociološko znanstveno kulturo, potem jo Durkheimov aksiom (»Obstajajo družbena dejstva«) postavlja v opozicijo s trenutno vladajočo ekonomistično ideologijo: ta izhaja iz konstrukta »*homo oeconomicus*«, osamljenega samoljubnega individua, ki se racionalno odloča po tipu racionalnosti, kakršno mu predpisujejo liberalni ekonomisti. A tu je konec sociološkega konsenza: nadaljnja ideološka konstrukcija je odvisna od tega, ali poudarja Marxov aksiom (»Družbena dejstva so notranje protislovna« – torej: razredni boj in zatiranje – izkoriščanje žensk) ali Webrovega (»Družbe vseeno delujejo kot celota«). Sociološka skupnost potemtakem konstitutivno ni enotna. Notranja razklanost sicer v načelu omogoča agonistični dialog, ki je gonilo teoretske proizvodnje – seveda če ga omogočajo materialni pogoji teoretskih praks, namreč znanstvene in visokošolske ustanove, te pa so kompleksen in bolj ali manj trenuten kompromis med raznimi ideologijami pod vladavino vladajoče ideologije.

Vladajoča ideologija dominira s tem, da enoti, totalizira polje znanstvenih praks, ideologij in ustanov: predpisuje pravno konstrukcijo, načine financiranja, delovna razmerja ipd. To so »zunanji« pogoji znanstvenega dela – a v marsičem posegajo v samo njegovo naravo.⁵

⁴ Ne glede na to, ali so ustanove javne ali zasebne. Seveda lahko znanstvenice in znanstveniki v raziskovalnih oddelkih raznih firm tudi neposredno služijo individualnim kapitalom, a to je evidentna in torej manj zanimiva situacija.

⁵ Pomislimo samo na »prekarna« delovna razmerja: prekarnim delavkam in delavcem jemljejo moč, krepijo moč ustanov in v njih redno zaposlenih, s tem vplivajo tudi na vsebino znanstvenih praks in njihov potek. »Prekarke« in »prekarci« ne morejo odločiti o vsebini raziskav in akademskih procesov, nenehno so pod časovnim pritiskom, prisiljeni v samoeksploatacijo, pogosto jih silijo v površnost, pa tudi v popuščanje vladajoči ideologiji.

Vladajoča ideologija enoti heterogene znanstvene prakse, tako da skonstruira perspektivo, v kateri so vse znanstvene prakse videti »enake«. To si omogoča z analogijo z blagovno menjavo produktov in storitev »po vrednosti«, se pravi, po količini abstraktnega dela, družbeno potrebnega za njihovo produkcijo. »Ekvivalent polne zaposlenosti« (»FTE«) je podlaga za financiranje »projekta«. V operacijah »izenačevanja« znanstvenih praks je problematično vse: domneva, da je znanstveno prakso mogoče razkosati na »projekte«; da je potek znanstvene prakse mogoče vnaprej opisati; da je mogoče vnaprej oceniti, koliko delovnega časa bo zahteval posamezen »kos« znanstvene prakse; da je razne prakse mogoče meriti z istim vatlom; naposled domneva, da bodo uradni ocenjevalci in ocenjevalke sposobni »oceniti« predložen projekt. Tudi če ne bi bilo drugih bolj neposrednih ideoloških posegov, je očitno, da ti na videz »zunanj« ideološki dejavniki močno posegajo v znanstvene prakse.

Sociološki aktivizem in njegove meje

Iz zbornika lahko razberemo, da je temeljni načeli znanstvene kulture v njem sodelujočih mogoče povzeti takole: »Družbeni procesi imajo logiko. Kdor pozna njihovo logiko, lahko vpliva nanje.« Znanost in aktivizem: sociološka kultura zbornika je blizu Wallersteinovim željam, le da je še bolj radikalna.

To nas ne sme presenetiti: Wallerstein govori o koncu kapitalizma v prihodnjiku, medtem ko je bil za dober del v zborniku sodelujočih družboslovk in družboslovcev v času njihovega najbolj intenzivnega dela konec kapitalizma že izbojevan – in so svojo nalogo videli v graditvi brezrazredne družbe. Napetosti in občasni spopadi s politično birokracijo, o katerih poroča zbornik, dokazujejo, da takratna ideologija vladajočih ni preslepila sociologije.

A četudi je iz zbornika mogoče razbrati profesionalno kulturo, ki znanost povezuje z družbenim angažmajem, je treba priznati, da je ta kultura odpovedala v času obnove kapitalizma. O tem pišejo številni prispevki. Stane Andolšek takole opozarja na paradoks, da se je sociologija v paradigmatškem zgodovinskem trenutku izneverila svojemu poslanstvu:

Niti ni prave razprave in objektivnejšega pogleda 'nazaj' na čas socializma in povojno obdobje – govorimo lahko kar o tabuizaciji diskurza o obdobju po 2. svetovni vojni – niti ni prave analize in primerjave socialnih razmer v odnosu preteklega in zdajšnjega časa, pa tudi ni projektnih predlogov za družbene usmeritve v prihodnosti. (Andolšek, 2016: 92)

Poenostavljeno rečeno: sociologija je veliko bolje opravila s pritiski ideologije socialistične politične birokracije, kakor pa se je ubranila pred napadi kapitalistične prakse in njene ideologije.

Svetovnozgodovinski prelomi in epistemološke diskontinuitete

Zbornik je izšel ob petdesetletnici Slovenskega sociološkega društva. Veljko Rus v prispevku omenja, da je 50 let čas treh generacij (Rus, 2016: 67). Demografsko naključje se je prekrilo z zaporedjem treh odločilnih svetovnozgodovinskih lomov.⁶

Prelom med kapitalizmom in socializmom so prvič izbojevali pred sto leti, z oktobrsko revolucijo leta 1917, v Jugoslaviji pa leta 1945. Do drugega preloma – do diskontinuitete med starimi in novimi antisistemskimi gibanji je v Jugoslaviji prišlo že v začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja s stavkovnim valom in začetki študentskega gibanja, a tudi pri nas je za emblema obveljalo leto 1968. Zadnja velika zgodovinska preobrazba se je zgodila ob koncu osemdesetih let dvajsetega stoletja z zlomom zgodovinskih socializmov in z obnovo kapitalizma.

Na tem svetovnozgodovinskem ozadju so v Sloveniji v pol stoletja proi-zvedli štiri različne sociološke problematike:⁷ 1. marksistično; 2. empirično; 3. radikalno teoretsko; 4. integrirano. Poimenovanje je provizorično, a opozarja, da so problematike diskontinuirane in nekomenzurabilne.

V zborniku ni tistih, ki so proizvedli prvo problematiko, saj jih ni več med nami. Tudi četrte problematike ni v zborniku.⁸ Filter institucij in njihovega »notranjega okolja«⁹ za zdaj zadržuje četrto problematiko zunaj tukajšnjega establišmenta. V zborniku tako pišejo tisti sociologi in sociologinje, ki so proizvedli drugo sociološko problematiko ali so se

⁶ Zdravko Mlinar (2016: 32) v uvodni študiji opozarja, da smo starejši sociologi in sociologinje doživeli dva zgodovinska prehoda: živeli smo v družbi, katere institucionalizirani projekt je bil prehod v komunizem, zdaj živimo na prehodu iz socializma v kapitalizem. Tukaj bomo dodali še prvo generacijo, ki je pri nas vpeljala sociologijo: ta je doživela ali, natančneje, izbojevala prehod iz kapitalizma v socializem.

⁷ Lahko bi rekli tudi s Thomasom Kuhnom »znanstvene paradigme« ali z Imrejem Lakatosom »znanstveni raziskovalni programi«; odločili smo se za »problematiko«, ker sugerira idejo notranjega dinamizma med praksami v istem problemskem polju in ker ne izključuje ideje o operacijah ali rezultatih, ki niso v »programu« nobene izmed praks v danem polju.

⁸ Vzrok je starostna omejitev, ki jo je urednik postavil za sodelovanje: »se je zdelo najbolj logično, da se osredinim na prispevke (naj)starejše generacije« (Mlinar, 2016: 13).

⁹ Uporabljam ta zastareli izraz iz biologije, ki ga je leta 1878 vpeljal Claude Bernard: preživetje živalskih organizmov je odvisno od ravnotežja, homeostaze v njihovem »notranjem okolju«, ki ga tvorijo glavne notranje tekočine, kakor kri in limfa. »Notranje okolje« v naši rabi pa sestavljajo parainstitucionalne, neinstitucionalne, lahko tudi nezakonite ali nemara celo (neprocisirane) kaznive prakse, ki tvorijo realno obstoječo folkloro visokošolskih in raziskovalnih institucij. Te prakse vplivajo na notranjo urejenost ustanov, njihovo delovanje, učinke njihovega delovanja in zlasti na njihovo intelektualno raven.

pozneje ravnali po njej in njenih nasledkih, in nekateri zastopniki tretje problematike.¹⁰

Prva problematika: marksizem in institucionalizacija

Prva sociološka problematika sodi v predzgodovino zbornika. Proizvedli so jo na prelomu med krizo kapitalizma in boji za alternativo (med časom socialističnih revolucij in narodnoosvobodilnih bojev, 1917–1945) na eni strani ter na drugi strani obdobjem institucionalizacije alternativ v socialističnih in postkolonialnih državah (1945–1968). Sociologija se je pri nas institucionalizirala v času svetovnozgodovinske institucionalizacije alternativ kapitalističnemu sistemu, v Jugoslaviji po zmagi narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije. Tvorci prve sociološke problematike (Jože Goričar, Boris Ziherl, Anton Žun) so postavili institucionalno infrastrukturo – ustanovili so aparate za produkcijo in reprodukcijo sociološke znanosti, pisali učbenike, prevajali klasike, urejali zbornike. Na začetkih tukajšnje sociologije je opaziti protislovje, ki je tudi sicer značilno za jugoslovanski socializem:¹¹ medtem ko so vzpostavljali nov družbeni sistem ter uvajali nova produkcijska razmerja in nove pravno-politične oblike, so na področju ideoloških aparatov (»kulture«)¹² ohranili tradicionalne oblike in celo ustanovljali nove ustanove po tradicionalnem vzorcu.¹³ Pri sociologiji so tako ustanovili raziskovalni inštitut, univerzitetni oddelek, fakulteto, strokovno društvo – vse po starih meščanskih in delno celo predkapitalističnih vzorcih. Ker pa so bile predsocialistične institucije takrat naddoločene s socialističnim družbenim okvirom, so konkretno delovale drugače kakor v nekdanji meščanski ali predmoderni različici. Povezava, ki v razrednih družbah priklepa »duhovne proizvajalce« na »aktivni« del vladajočega razreda, je bila pretrgana v socialistični družbi, ki si je prizadevala odpraviti razrede.¹⁴ Vsaj na področju

¹⁰ Med tvorci tretje sociološke problematike v zborniku manjkajo zlasti Drago Braco Rotar, Albert Mrgole, Jože Vogrinc in Igor Ž. Žagar.

¹¹ V nasprotju z, denimo, sovjetskim socializmom v dvajsetih letih, pred zmago stalizma.

¹² Namesto izraza »kultura« raje uporabljamo koncept »ideološki aparati« (za teoretsko utemeljitev gl. Breznik, 2009a; 2013).

¹³ To problematiko šele začenjamo raziskovati. Najpomembnejši dosedanja prispevek je razprava Leva Centriha (Centrih, 2011). Analize kulturne politike na umetnostnem področju v času oboroženega narodnoosvobodilnega boja prinaša tematska številka tržaške revije Slavica tergestina, *The Yugoslav Partisan Art* (Habjan in Kirm, 2016).

¹⁴ Znanstvenice in znanstvenike je njihov družbeni položaj napeljeval, da so bili ideološko zavezani socialističnemu projektu, ne skupinam na oblasti. Zato je bilo družboslovje v Jugoslaviji kritično do vladajočih skupin in je z različno mero intenzivnosti in z različnih izhodišč (a s socialistične pozicije) kritično analiziralo družbeno stanje. V Jugoslaviji je imela leva kritika zgodovinskih socializmov dolgo in intelektualno močno tradicijo. V Sloveniji se je začela že s protistalinističnimi levimi intelektualci v tridesetih letih (Albert Kos, Lev Modic, Drago Šega, Vlado Vodopivec). Po letu 1945 je bila teoretsko relevantna družbena kritika v Jugoslaviji politično leva. Šele v zadnjem desetletju socialistične federacije so se uveljavile desne

družboslovja so tradicionalne institucije prav zato, ker so bile naddoločene z netradicionalnim socialističnim okvirom, omogočile razmah sociologije in njeno pluralizacijo tako po disciplinah kakor po teoretskih zasnovah.

Prvo sociološko problematiko so razvili ob začetkih jugoslovanskega socialističnega samoupravljanja, v času največje gospodarske učinkovitosti tega sistema (za periodizacijo in oceno jugoslovanskega samoupravljanja gl. Samary, 2017; Kržan, 2017). Njene teoretske in institucionalne prakse so se zavestno umeščale v revolucionarni socialistični projekt, njen konceptualni aparat je bil zato marksističen.

Druga problematika: prevladujoči akademski trendi in diferenciacija

Drugo sociološko problematiko so proizvedli na svetovnozgodovinskem prelomu med institucionalizacijo alternativ (1945–1968) in drugim valom antisistemskih gibanj (1968–1989).¹⁵ To je bil čas prve krize jugoslovanskega sistema in vpeljave »tržnega socializma«, čas prvega stavkovnega gibanja in močnega študentskega gibanja. Samoupravljanje je bilo omejeno na posamezne delovne organizacije, ki so začele delovati kot individualni kapitali, kar je krepilo menedžerski sloj in tehnokratske težnje. Socialistični projekt je začel razpadati, nadomestili so ga kratkoročni projekti republiških političnih birokracij najprej v koaliciji z menedžerskim tehnokratskim slojem, ob začetkih krize svetovnega sistema v sedemdesetih letih pa vse bolj tudi z birokracijo ideoloških (kulturnih) aparatov. Družbeni procesi so postajali vse bolj protislovni, prakse vse bolj konfliktno.

Druga sociološka problematika se je produktivno odzvala na izzive svojega časa. Zasnovali so posebne sociologije in vrsto novih družboslovnih disciplin.¹⁶ Ker so v tem času hkrati institucionalno širili družboslovje in ga vsebinsko diferencirali, je bilo v logiki teh praks, da so se konceptualno

liberalne, nacionalistične in protofašistične politične (ne teoretske) kritike: te so ideološko prevladale in politično zmagale – a niso bile teoretsko relevantne (za ideološke procese v Sloveniji v socializmu, gl. Kreft, 1998; za procese v socializmu in postsocializmu, gl. Kovačič, 2013).

¹⁵ Prvi val (socialističnih in narodnoosvobodilnih) antisistemskih gibanj je v osvojitvi državne oblasti videl prvi pogoj za graditev alternative svetovnemu kapitalizmu; drugi val je kritiziral etatizacijo in birokratizacijo antisistemskih držav in gibanj, njegov cilj ni bil prevzem oblasti, temveč neposredno ustvarjanje alternativnih prostorov družbenosti (prim. Arrighi in drugi, 1989; Arrighi, 2003; Wallerstein, 2014).

¹⁶ Posebne sociologije: prostorska sociologija (Zdravko Mlinar), industrijska sociologija (Veljko Rus, Vladimir Arzenšek), sociologija religije (Zdenko Roter), empirične sociologije (Stane Saksida, Niko Toš), ruralna sociologija (Ana Barbič), sociologija družbene neenakosti in izobraževanja (Jan Makarovič), sociologija družine (Katja Boh), teorija družbenih formacij (Ludvik Čarni) ... Pozneje so v tem obzorju zasnovali sociologijo okolja (Drago Kos), sociologijo znanosti (Andrej Kim) ... Nove družboslovne discipline, ki so se ločile od sociologije: komunikologija (France Vreg), politologija (Adolf Bibič), antropologija (Stane Južnič), andragogika (Ana Kranjc), znanost o mednarodnih odnosih (Vlado Benko); pozneje informacijska znanost (Primož Južnič).

vključevale v glavni tok svetovnega družboslovja, v njegove institucionalno prevladujoče paradigme.

Velika inovacija so bile empirične metode. Njihova dognanja so spodbujala intelektualne razprave in so posredno, pa tudi neposredno, vplivala na politične odločitve o usmerjanju družbenega razvoja.¹⁷

Najpomembnejša je bila raziskava *Slovensko javno mnenje*, ki poteka že od leta 1968. Ta v svetovnem merilu izjemna raziskava omogoča tako longitudinalno zgodovinsko kakor mednarodno primerjalno raziskovanje. Nasploh za zgodovinsko analizo socializmov bržkone ni boljšega gradiva, kakor je to, ki ga je proizvedlo jugoslovansko družboslovje.

Niko Toš v zborniku opisuje, kako je sociologinjam in sociologom v tem času divergentnega razvoja disciplin in pluralizacije teoretskih ozadij uspelo, da so ohranili povezavo med raziskovanjem in študijem ter zagotovili stalno vez med različnimi posebnimi sociologijami in raziskovalnimi projekti. V času druge paradigme so v Sloveniji ustvarili družboslovno skupnost, ki je bila del skupnosti jugoslovanskega družboslovja.¹⁸ Kakor opozarja Niko Toš, o tem pa pišejo tudi številni drugi prispevki v zborniku, so zgodovinski procesi in evropske, državne in institucionalne politike ob koncu dvajsetega stoletja uničili tukajšnjo sociološko skupnost in večino njenih dosežkov.

Številni sociologi in sociologinje, ki so prakticirali in še prakticirajo drugo problematiko, so v času razpadanja sociološke znanstvene skupnosti imeli precejšnjo institucionalno in celo politično moč. Videti je, kakor da tega razpadanja niso opazili, vsekakor se mu niso uprli. Nekateri so ga s svojim delovanjem v telesih politične, akademske in raziskovalne oblasti celo pospeševali. To nezmožnost ali celo razdiralnost moramo povezati s teoretskimi značilnostmi druge paradigme, natančneje z njenimi teoretskimi pomanjkljivostmi.

Praktikanti druge problematike niso poskušali povezati svojega konceptualnega aparata s poprejšnjo marksistično problematiko. Občasno so kritizirali marksizme, a jih niso nadomestili z enako močno splošno teorijo družbe. Pod udarom poznejših zgodovinskih procesov se je ta teoretska pomanjkljivost kruto maščevala.

Drugi problematiki se ni posrečilo, da bi se teoretsko soočila z obnovo kapitalizma. Teoretski manko ji je tudi onemogočil, da bi preprečila ali vsaj omilila posledice, ki jih je obnova perifernega kapitalizma prizadejala znanosti in splošnemu intelektualnemu standardu na Slovenskem.

¹⁷ O tem v zborniku obširno piše Zdravko Mlinar, zgoščeno, a zelo informativno pa poročata tudi Niko Toš in Stane Saksida.

¹⁸ Pišem o družboslovju in ne samo o sociologiji. Med družboslovnimi disciplinami v tistem času ni bilo pregrad, sociologija pa je bila nekakšno središče povezovanja in žarišče, iz katerega so nastajale nove discipline (Mlinar 2016, gl. tudi op. 16 v pričujočem besedilu).

Tretja problematika: radikalna teorija in alternativne prakse

Tretjo problematiko so vzpostavili na prelomu med drugim valom anti-sistemskih gibanj (1968–1989) in neoliberalno reakcijo na krizo kapitalizma, ki je pri nas prinesla obnovo kapitalizma (1989–2011¹⁹).

V Jugoslaviji je bilo obdobje drugega vala antisistemskih gibanj nekaj posebnega. To je bil čas alternativnih gibanj v okviru alternativnih (samoupravnih socialističnih) institucij, čas »alternative v alternativni«,²⁰ Začel se je s prvimi delavskimi stavkami v Trbovljah, Hrastniku in Zagorju leta 1958 in z začetki študentskega gibanja jeseni leta 1963.²¹ Obdobje se je končalo konec osemdesetih let, ko so pod okriljem svetovne kapitalistične ofenzive koalicije nacionalnih političnih in kulturniških birokracij v Jugoslaviji prevzele hegemonijo in z razbitjem socialistične federacije ter z uničevanjem drugih socialističnih institucij začele obnavljati kapitalizem (za analitičen prikaz zgodovine jugoslovanskega samoupravljanja, gl. Kržan, 2012; 2017).

V času »alternative v alternativni« je prišlo do vrste protislovnih družbenih prestrukturacij, pri katerih so bile dejavno vpletene tudi družbene vede.

Najpomembnejše med preobrazbami v sedemdesetih in osemdesetih letih so bile destruktivne. Zgodovinski izid tega obdobja sta določili svetovno-sistemska dolžniška kriza, v katero se je ujela tudi Jugoslavija, in specifično jugoslovansko reševanje protislovij tržnega socializma s pravnim fetišizmom.²²

A hkrati je »alternativa v alternativni« sprožala procese, ki so krepili socialistično naravo jugoslovanske družbe in dokazali, da socializem lahko uveljavi klasične liberalne ustanove (svobodo izražanja, človekove pravice, pravno državo). Pri svobodi izražanja se je celo pokazalo, da je socialistična družbena lastnina sredstev za množično komuniciranje pogoj za njeno dejansko

¹⁹ *Letnica 2011 je nekoliko arbitrarna. Carlos González Villa za prelomni čas v Sloveniji postavlja pomlad 2013: »V tistih mesecih so se sesuli miti in konsenzi, vzpostavljeni med osamosvojitvijo, in podrejeni položaj Slovenije pod EU se je pokazal v surovi obliki.« (González Villa, 2017.) Tu z nekoliko zgodnejšo letnico mislimo na prve množične manifestacije v organizaciji gibanja 15. oktober (2011), ki so v Sloveniji oznanile delno delegitimacijo buržoazne demokracije, in na zasedbo ljubljanske Filozofske fakultete (23. november 2011–23. januar 2012), s katero je med drugim stopila na politično prizorišče nova (»četrt«) sociološka problematika; ob zasedbi se je tudi pokazalo, da so se visokošolski aparati nemara dokončno ločili od teoretskih praks (gl. Kolšek in Gregorc, 2011; Avtorska skupina, 2013; Habjan in Močnik, 2013). Zaton univerze in kriza družboslovnega raziskovanja sta sicer evropski pojav. Prim. Mednarodni raziskovalni projekt, 2006–2007, ki je analiziral stanje v Avstriji, Bolgariji, Črni gori in Sloveniji.*

²⁰ O strokovnih vidikih te zgodovinske situacije je v zborniku zgoščeno piše Darko Štrajn.

²¹ Po letnicah začetka jugoslovanske »alternative v alternativni« je mogoče razbrati, da je Jugoslavija hkrati participirala v družbeni dinamiki zgodovinskih socializmov (delavska vstaja na Poljskem in madžarska revolucija leta 1956, dve leti pred prvimi velikimi stavkami v Jugoslaviji) in v dinamiki kapitalističnega središča (»gibanje za svobodo govora« na univerzi v Berkeleyju se je začelo v šolskem letu 1964–65, leto pozneje kakor študentsko gibanje v Sloveniji/Jugoslaviji) (gl. podobno oceno v Štrajn, 2008).

²² Na to opozarja Zdravko Mlinar (2016: 31) v uvodni razpravi.

uveljavljanje, ki ga meščanska demokracija, temelječa na zasebni lastnini, ne more zagotoviti.²³

Nemara so še pomembnejše strukturne spremembe, ki jih je delovanje alternative povzročilo v osemdesetih letih: padle so ločnice, ki določajo buržoazno »relativno avtonomno sfero kulture«, in konstitutivne ločnice v pozni meščanski kulturi (visoka/množična kultura, središče/obrobje, profesionalizem/amaterizem, znanost/divja misel ipd.; o zgodovinskih začetkih formiranja buržoazne »avtonomne sfere kulture« gl. Breznik, 2009a). Samoorganizirane mladinske množice so ustvarile prvo množično jugoslovansko kulturo, ki se je proizvajala od spodaj.²⁴ Hkrati so se samoorganizirala »nova družbena gibanja«, jugoslovanska različica drugega vala antisistemskih gibanj. Teorija nasploh, v njenem okviru sociologija, sta se tesno povezovali tako s subkulturami kakor z gibanji.²⁵ Povezava množičnih gibanj in teorije je proizvajala vrsto novosti,²⁶ ki pa so si ustvarile razmeroma šibko institucionalno bazo. Takrat so se že kazala znamenja institucionalne togosti in intelektualne dekadence v akademskih aparatih, zato so se teoretske novosti tudi institucionalno, ne samo ideološko, navezovale na alternativne aparate.²⁷

²³ Argument, zakaj je družbena lastnina pogoj za dejansko uveljavitev svobode izražanja, sem predstavil v svoji knjigi *3 teorije. Ideologija, nacija, institucija* (Močnik, 1999: 101–103).

²⁴ Do rocka in punka so se jugoslovanske kulture proizvajale ali v ozkih antisistemskih skupinah (npr. komunistična kultura pred drugo svetovno vojno in spor na književni levici) ali v strokovnih skupinah (v socialistični Jugoslaviji je, denimo, obstajala skupna družboslovna kultura) ali pa so bile sicer množične, a komercialne kulture, ki so jih producirali in reproducirali »od zgoraj navzdol«. Prvi začetki samoorganizirane jugoslovanske kulture po 2. svetovni vojni so bili v študentskem gibanju; to samoorganizacijo je takratna politična birokracija zatrla z represivnimi ukrepi (Zoran Đinđić, Mario Rubi, Miodrag Stojanović, Darko Štrajn, Lino Veljak in Vinko Zalar so bili septembra leta 1974 v Ljubljani pogojno obsojeni na deset mesecev zapora) in z združitvijo študentske in mladinske organizacije, kar pa je pripeljalo do pospešene osamosvojitve mladinske organizacije.

²⁵ Začetki sociologije spolov (Maca Jogan, Mirjana Ule, Tanja Renner) so povezani s feminističnimi gibanji. Razgibana množična mladinska dejavnost je spodbudila sistematično raziskovanje mladinske problematike (Mirjana Ule, Tanja Renner). Zgodovinska dinamika tega obdobja je postavila na dnevni red probleme povezovanja mikro- in makroraziskovanj ter odpiranja sociologije k psihologiji in socialni psihologiji. O tem v zborniku piše Mirjana Ule. Tudi proučevanje množične kulture je v tistem času dobilo nov polet (značilen je Zbornik, 1985).

²⁶ Zanimiva inovacija so bili teoretski simpoziji ob alternativnih kulturnih prireditvah. Npr. predavanja ob festivalu jazzu leta 1982; predavanja ob razstavi *Nove tendence v umetnosti in množični kulturi* v ŠKUC-u leta 1985; simpozij *Realni prostori drugačnosti v okviru Novega rocka v Križankah* leta 1986; simpozij v *Domu Svobode* v Šiški istega leta. Le omenim naj *Radio Student (RŠ)*, ki je od ustanovitve leta 1969 redno prenašal tudi teorijo v najrazličnejših oblikah – s pogovori, interjuji, predavanji, simpoziji itn. Trajen dosežek RŠ pri premagovanju ločnice med visoko in množično kulturo je upeljavo pogovorne govornice v nasprotju z »zbornim« govorom, ki je takrat še prevladoval v javnih občilih; demokratizacija v govoru je bila del demokratizacije v izražanju: povezovala se je z neposrednim prenosom razprav v studiu, v katere so se po telefonu neposredno vključevali poslušalci in poslušalke.

²⁷ Knjižnico revolucionarne teorije (Krt; ustanovljena leta 1981) sta izdajali Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine in Republiška konferenca ZSMS. Knjižna zbirka *Studia humanitatis* (ustanovljena leta 1986) je izhajala v skupnem založništvu Študentskega kulturnega centra (ŠKUC) in

Tretja problematika se je navezala na avantgardne in radikalne teoretske usmeritve – semiologijo, lacanovsko psihoanalizo in althusserjevski marksizem. Odnos do marksizma je bil pravo nasprotje odnosu, ki ga je razvil dobršen del nosilk in nosilcev druge problematike. Stane Saksida v zborniku piše, da so se s kolegi in kolegicami odvrnili »od dogmatičnosti zgodovinskega materializma«. Teoretiki in teoretičarke, ki so proizvedli tretjo problematiko, so sprva študirali šolski marksizem, delno celo Zihherlov kominternski marksizem (za sodobno interpretacijo Zihherlove teoretske prakse gl. Močnik, 2010; Habjan, 2013), a tudi kritični marksizem frankfurtske šole in heglovski marksizem. Številni marksizmi so bili v tistem času svetovni trend. A za nazaj lahko vidimo tudi, kako pomembno vlogo je imel šolski marksizem v študijskem procesu in v produkciji novih teorij.

Marksistična tradicija je bila sprva le kanonično šolsko branje, ki pa je vzpostavljalo družboslovno problemsko polje. V obzorju problemskega polja je mogoče razviti produktivno razpravo: skupna problematika, skupni koncepti in zlasti skupna referenčna literatura omogočajo različne odgove, različne interpretacije in različne postopke.²⁸ Strateški pomen marksizma za študij je bil v tem, da je vzpostavljajal prehod v teorijo, tega pa vsak šolski tekst ni sposoben.²⁹ Na ozadju integriranega problemskega polja je tretja sociološka problematika omogočila prakticiranje enotne družboslovne znanosti, ki se ni menila za razmejitve med disciplinami in je prestopala tudi mejo med humanistiko in družboslovjem.³⁰

V splošnem lahko rečemo, da je problematika radikalne teorije nastala iz belin v poprejšnjih dveh problematikah. Marksizem prve problematike je bil zelo zadržan do sodobnih teorij, v katerih je pogosto sicer upravičeno odkrival buržoazne ideološke usedline, a mu je puristična kritičnost onemogočala, da bi produktivno integriral njihove teoretske doneske. Druga,

ljubljske Filozofske fakultete. Ti zbirki sta na Slovenskem začeli s sistematičnim prevajanjem sodobne družboslovne teorije in sta s tem tudi bistveno pripomogli k izdelavi družboslovne znanstvene terminologije v slovenščini. – Prvo (in doslej edino) alternativno raziskovalno in podiplomsko izobraževalno institucijo Institutum studiorum humanitatis je leta 1991 ustanovila skupina dvanajstih humanističnih in družboslovnih delavk in delavcev, izmed katerih vsi niso bili zaposleni na univerzi ali v raziskovalnih inštitutih. Prav zgodovina ISH, ki so ga skupaj z istoimensko založbo zelo kmalu privatizirali (s čimer je bilo tudi konec njune alternativnosti), priča o institucionalni šibkosti nekdanje alternative.

²⁸ *Prav ta metoda agonističnega dialoga je tradicionalna metoda univerze. Ni naključje, da sta v sodobnosti teoretski vandalizem postmodernizma razmeroma brez škode prestali tisti tradiciji, ki imata svoj kanon: freudizem in marksizem.*

²⁹ *Empiristični šolski Radcliffe-Brown, denimo, prehoda ne omogoča. Marcel Mauss pa ga omogoča. Iz teoretskega Maussa potem lahko teoretsko beremo tudi Radcliffe-Browna. Iz šolskega Marxa in marksizma je bilo mogoče teoretsko brati strukturalizem, antipsihiatrijo, filozofijo vsakdanjega jezika – najatraktivnejše smeri v študijskih letih tretje generacije.*

³⁰ *V prispevku k zborniku v tem smislu navajam dela Braca Rotarja, Bojana Baskarja, Alberta Mrgoleta, Iztoka Saksida, Jožeta Vogrinca in Igorja Ž. Žagarja. Opozoriti velja na teorijo religiozne ideologije kot prakse, ki jo je v polju historičnega materializma izdelal Marko Kerševan.*

»empirična« problematika se je navezala na vladajoče akademske trende in je zanemarjala teoretsko bolj radikalno, a institucionalno šibkejšo obrobje, zlasti pa ni poskušala reflektirati svojih praks in jih navezati na teoretsko močnejši marksizem, ki je bil vendarle pri roki. Strategija, s katero so proizvedli tretjo problematiko, je bila ravno nasprotna: znova je aktivirala marksizem, v nasprotju s prvo marksistično problematiko je prevzela produktivne prvine iz sodobnih znanstvenih praks, in to (v nasprotju z drugo, »empirično« problematiko) zlasti iz radikalnih in obrobnih praks.

Epistemična preobrazba druge problematike in institucionalna moč brez teoretske prakse

Radikalna teorija je podcenjevala problem institucionalne infrastrukture in ji naposled ni uspelo, da bi vzpostavila svoje lastne ustanove ali da bi si zagotovila ustrezno mesto v obstoječih ustanovah. Alternativne ustanove, v katerih je nekdaj delovala, je uničil kapitalizem, njene sedanje prakse so odvisne od tolerance establišmenta, v katerem prevladujejo poznejše preobrazbe druge problematike. Druga problematika se je namreč pod pritiskom sprememb v vladajočih svetovnih akademskih in raziskovalnih institucijah korenito spremenila.

Kakor smo že omenili, se je druga problematika navezovala na prevladujoče trende v prevladujočih svetovnih visokošolskih in raziskovalnih institucijah. Te so se pridružile neoliberalni kontrarevoluciji in so z njeno pomočjo še okrepile svoje svetovno gospostvo. Ideološka ofenziva je osvajala post-socialistična področja, hkrati pa je (skupaj z vojaško ekspanzijo) nadomestila upadanje gospodarske in vse bolj tudi politične moči evro-atlantskega kapitalizma, ki je bil še pred kratkim hegemon v svetovnem kapitalističnem sistemu.³¹ V teh okoliščinah je navezava na vladajoče trende v vladajočih institucijah postala usodna za drugo paradigmo. Pod neoliberalnim udarom so v visokem šolstvu in raziskovalnih institucijah najprej prevladale razne postmodernistične ideologije, ki so se odpovedale teoriji in so iz akademskih in raziskovalnih aparatov izrinile teoretske prakse (za kritiko postmodernizma gl. Močnik, 1993). Potem pa so s podporo liberalne politike te aparate osvojili razni »študiji«, prevod liberalne ideologije v družboslovno tehoznanost. Med »študiji« so se zlasti uveljavili identitetni študiji, ki so v visoko šolstvo najprej prišli kot ideološka opora gibanjem etničnih manjšin

³¹ Širjenje pakta NATO in institucionalno podrejanje »zahodnim« akademskim središčem (npr. uvažanje najrazličnejših rangiranj, točkovanj in podobnega, kjer dejansko štejejo samo izdelki v angleškem in ameriškem jeziku) sta sestavini istega boja, s katerim si zahodnoevropski in ameriški kapitalizem poskušata ohraniti vsaj dominacijo (prisilno podrejanje), če sta že izgubila hegemonijo (prostovoljno podrejanje).

in koloniziranih ljudstev, pozneje pa tudi manjšin, ki so se vzpostavile na podlagi spolnih usmerjenosti.³²

Identitetni študiji so v splošnem mehanizem v razrednem boju kapitalističnega razreda, saj s kulturalizacijo družbenih protislovij in bojov zavirajo ali celo začasno onemogočajo razredno artikulacijo družbenih spopadov in s tem blokirajo razredno sestavo delovnih množic. Razvijajo ideološke mehanizme, ki razdvajajo ljudi po etničnih, religioznih in podobnih ločnicah. Identitetni ideološki mehanizmi z identitetnimi ločitvami ustvarjajo nove družbene konglomerate, ki jih disciplinirajo lokalna hierarhična razmerja, temelječa na »tradicionalnih« avtoritetah (družinski patriarhat, verske in etnične hierarhije). Identitetna ideologija je mehanizem, ki zagotavlja adaptacijo osnovnih reprodukcijskih enot – gospodinjev – na sedanje zaostreno izkoriščanje (za argumentacijo gl. Močnik, 2011: 202). Identitetni študiji so tako ena izmed ideoloških praks, ki izvršujejo dodatno zatiranje za dodatno izkoriščanje. Njihovo delovanje je cirkularno: od drugih ideoloških praks, zlasti iz pravnih diskurzov in aparatov, prevzamejo ideološki spoznavni predmet – identitete, potem pa ga s praksami »znanja« nadalje reproducirajo in s tem krepijo obvladovalno moč identitetnih tehnik gospodarstva. Osnovna tehnika je politika priznanja, ki hkrati konsolidira identitetne skupnosti in daje pravno-upravnim ideološkim aparatom oblast nad pripadnicami in pripadniki teh skupnosti. Identitetni študiji so že dolgo predmet teoretske kritike: to pa ni zaustavilo njihovega širjenja v študijskih in raziskovalnih programih akademskih ustanov in v verovanjske programe (za koncept »verovanjskega programa« gl. Veyne, 1998) državnih in strokovnih institucij.³³

Za »študije« je značilno, da ne proizvajajo svojega lastnega problemskega polja in svojih konceptov, pač pa si spoznavni predmet sposojajo od zunaj – pretežno iz vladajočih ideoloških diskurzov. Tudi postopkov ne izdelujejo sami, temveč povzemajo diskurzivne mehanizme iz vladajočih ali

³² Med študije sodijo tudi kulturni študiji, ki imajo na Slovenskem zanimivo zgodovino. Na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (današnji Fakulteti za družbene vede) ljubljanske univerze so vpeljali študij kulturologije, da bi obšli dogovor s Filozofsko fakulteto iz leta 1970, da sociologijo kulture poučujejo in raziskujejo na FF. Katedro za kulturologijo so na FSPN ustanovili leta 1994, oddelek pa leta 1995. V šolskem letu 1994–95 so začeli izvajati študijski program Kulturologija. Že pred tem je na študiju sociologije obstajala posebna usmeritev Kulturologija. Kulturologija na FSPN/FDV je prevzela eno izmed problematik kulturnih študijev in tako je administrativen manever pripeljal do epistemološke izbire. (Tematski sklop, 2014; Lešnik, 2010: 18.) Mitja Velikonja piše, da se je kulturologija uveljavila z dvema »obratoma«: sredi devetdesetih let 20. stoletja s proučevanjem visoke kulture, konec devetdesetih let pa s »kulturnim obratom«, ki je vpeljal raziskovanje »kultur vsakdanjega življenja, popularnih kultur in subkultur, alternativnih kultur, multikulturalizma, kolektivnega spomina in balkanologije« (Velikonja, 2014: 204–205).

³³ Prodor »študijev« na univerzo, v politične in upravne aparate dokazuje, kako tesno se ti aparati zapirajo pred teoretskimi praksami in njihovimi učinki. Nekaj tukajšnjih kritičnih analiz »paradigme študijev«: Vogrinc, 1995; Breznic, 2002; 2009a; Podvršič, 2013; Avtorska skupina, 2013.

modnih ideologij, zlasti iz poststrukturalizmov in postmodernizmov. S tem na psevdoznanstven način prispevajo k reprodukciji vladajoče ideologije in k reprodukciji odnosov zatiranja in izkoriščanja. »Študiji« uspešno izrinjajo preostanke družboslovne vednosti in so najpomembnejša ovira, ki ta čas v pooblaščenih ustanovah onemogoča epistemološki preboj.

Četrta problematika: integrirano družboslovje in institucionalna izobčenost

Do tega epistemološkega preboja je sicer že prišlo s četrto epistemično problematiko. Lahko bi rekli, da se je z njo dopolnil zgodovinski proces, ki ga je začela druga sociološka problematika v šestdesetih letih preteklega stoletja. Takrat se je sociologija diverzificirala, zdaj se znova integrira. Takrat je sociologija ustvarjala nove in nove spoznavne predmete, vpeljevala nove in nove pojme – tudi zdaj proizvaja nove teoretske spoznavne predmete in nove koncepte, a zato, da jih vključuje v problemsko polje integriranega družboslovja. Zaradi »starostne zamejitve«³⁴ te problematike ni v zborniku, zato je tu ne bomo podrobneje obravnavali. Naj samo poudarimo, da je horizont četrte problematike integrirano družboslovje, ki povezuje sociologijo tako s politično ekonomijo kakor z zgodovinopisjem in humanistiko.³⁵ Teoretsko zelo ambiciozno se je spopadla z obnovo kapitalizma in z uvajanjem perifernega kapitalizma na Slovenskem. Ta problematika se prakticira v prekarjih razmerah in se ne umešča v ustanove družboslovne učenosti.

Negativna zgodovinska bilanca?

Glede teh ustanov Stane Andolšek v zborniku ugotavlja paradoks, da so institucionalni pogoji za razvoj sociologije sicer ugodni,³⁶ a vendar »je sociologija vsaj za zdaj do neke mere zatajila na obeh poljih – v interpretacijskem in akcijskem« (Andolšek, 2016: 93). Matjaž Hanžek navaja nekaj najbolj žgočih sodobnih problemov (neenakost, revščina, marginalizacija nekaterih skupin; roparske elite; kakšen razvoj?) in ugotavlja, da se sociologija nanje ni odzvala in da ne uveljavlja niti znanja, ki vsemu navkljub še obstaja.

Paradoks je še hujši: medtem ko institucionalizirana sociologija v splošnem ne deluje na ravni sedanje zgodovinske problematike, se teoretsko

³⁴ *Kakor smo že omenili, se zbornik z nekaj odstopanji omejuje na najstarejše in starejše generacije (gl. Mlinar, 2016: 13).*

³⁵ *Sodobno integrirano družboslovje predstavljata Tematski blok (2011) in Tematski blok (2013) (z bibliografijo).*

³⁶ *»Pravzaprav so pogoji za nadaljnji razvoj in boljše umeščanje sociologije v slovensko družbo v današnjem času zelo dobri. [...] Postavljeni so institucionalna in akademska mreža, profesionalni visokošolski kader in raziskovalna omrežja.« (Andolšek, 2016: 93.)*

družboslovje vendarle proizvaja in se kritično loteva perečih vprašanj – a ne v ustanovah, katerih razlog za obstoj naj bi bil razvoj družboslovja. Sociologija v tem ni posebnost:³⁷ brodolom akademskih in raziskovalnih institucij v družboslovju in humanistiki je splošen trend, prav tako njihova preusmeritev v tehnološki, v ideološko apologetiko in v služnost kapitalu.

Je restavracija kapitalizma uničila nekdanje dosežke in je zgodovinska bilanca dobrega pol stoletja sociologije na Slovenskem negativna?

Vzroki zgodovinskega vandalizma še niso raziskani,³⁸ vsekakor pa so kombinacija delovanja vodstev in vplivnih skupin v visokošolskih in raziskovalnih ustanovah, državnih politik,³⁹ politik Evropske unije in svetovnih trendov. Državne politike in politike paradržavnih ustanov (ARRS⁴⁰, NAKVIS) so izrazito kompradorske, kakor ugotavljajo številne sodelavke in sodelavci v zborniku. A vendar sociologi in sociologinje delajo v visokošolskih in raziskovalnih ustanovah, občasno v njih opravljajo vodilne funkcije, delujejo v ARRS in NAKVIS, bili so celo poslanke in poslanci, ministrice in ministri ... Kakšen je torej odnos med kritiko univerze, inštitutov, države itn., ki so jo sociologinje in sociologi zapisali v zborniku – in njihovim siceršnjim upravnim, državnim in paradržavnim angažiranjem?

Sklep: odgovornost znanstvenikov in znanstvenic

Druga stran »odsotnosti« znanstvene strategije, kakršne si želijo znanstveniki in znanstvenice, je »prisotnost« neke druge znanstvene politike, ki je le delno deklarirana, izhaja pa iz vrste političnih odločitev, pri katerih so sodelovali znanstveniki in znanstvenice, ko so izvrševali oblastne, upravne in strokovne funkcije ali odločali v sistemu znanstvene in akademske samouprave. Posameznice in posamezniki, ki sicer nemara nasprotujejo deklariranim načelom in ukrepom znanstvene politike, tako vendarle sodelujejo pri uveljavljanju te politike.

³⁷ Mogoče je celo trditi, da je sociologija nekaj posebnega po tem, da se v njenih institucijah, sicer obrobno, a vendarle, še proizvaja teoretsko kakovostna, kritična in odgovorna znanost. O tem v zborniku pričajo prispevki Sreča Dragoša, Matjaža Hanžka, Aleksandre Kanjuo Mrčela, Vesne Leskošek, Miroslava Stanojeviča in še koga.

³⁸ Nekaj raziskav je vendarle že na voljo. Za slovensko bibliografijo raztresenih prispevkov k analizi krize univerze in raziskovalnih ustanov gl. dodatek k knjigi Michaela Freitag (2010) in literaturo v op. 20 pričujočega besedila.

³⁹ Državno politiko in politiko ARRS kritizirajo številni prispevki v zborniku, zlasti natančno Marina Lukšič Hacin. Vesna Leskošek navaja konkreten primer, ko so državna telesa pri spremembi socialne zakonodaje leta 2010 ignorirala strokovne analize in pripombe, in piše: »Ugotavljam, da so poti dialoga prekinjene, oblast se vedno bolj centrira sama nase ali pa podpora išče v varnem okolju EU, kjer se administracije podpirajo pri uvajanju 'neprijetnih' ukrepov in postajajo odporne na pritiske od spodaj.« (Leskošek, 2016: 456.)

⁴⁰ Gl. npr. analizo razpisa ARRS leta 2005 v Mednarodni raziskovalni projekt 2006–2007; tudi Breznik in Močnik, 2008.

Dejanska znanstvena politika vsaj delno nastaja iz neznanstvenih pobud: iz izogibanja osebni odgovornosti, iz osebnih ali klanovskih manipulacij, zaradi varovanja in obnavljanja mandarinskih »fevdov« ipd. Prek vsega se po ovinku uveljavljata vladajoča ideologija in gospostvo institucij »evro-atlantske« frakcije kapitalističnega sistema. Svetovno, a tudi domače družboslovje⁴¹ sta te prakse že zdavnaj analizirali in opozorili, kako razdiralne so za znanost. A te analize ostajajo zunaj ustanov, niso sistematične in doslej niso pripeljale do organizirane politične akcije, ki bi se lahko uprla objektivnim zgodovinskim procesom in politiki močnejših dejavnikov (EU, imperia-listični akademski in raziskovalni aparati).

Ujeti smo v začaran krog: stanje v uradni znanosti je slabo in pod rav-nijo zahtev sedanjosti, zato ni kakovostnih analiz, zato ni mogoče organi-zirati politične akcije, zato zmagujejo politika EU in njene kompradorske državne birokracije, zato institucije onemogočajo kakovostno znanost, zato ni ustreznih analiz ... itn.

Ob številnih objektivnih vzrokih za blokado na eni strani in ob vsakda-njih drobnih spletkah iz neznanstvenih pobud na drugi strani so vendarle znanstveniki in znanstvenice odgovorni tudi *kot znanstvenice in znanstve-niki*: niso se uprli ne množični kapitulaciji pred ideologijo restavracije kapi-talizma⁴² ne izganjanju teorije.

Pogoje za teoretske prakse bi morale zagotavljati znanstvene in akadem-ske ustanove, ki jih v okviru znanstvene in akademske avtonomije vodijo znanstvenice in znanstveniki sami. K njihovim nalogam sodi tudi, da skrbijo za stalno kritično reinterpretacijo znanstvene tradicije in seveda za nepre-trgano analizo družbeno-zgodovinskih procesov v okolju. A znanstvene in akademske ustanove ta čas ne skrbijo ne za tradicijo svojih ved ne za teoret-sko analizo sedanjih svetovnih procesov. Namesto da bi zagotavljale materi-alno podlago za teoretske prakse, se vse bolj spreminjajo v materialno ek-sistenco restavracijske ideologije.

Kapitulacijo pred restavracijsko ideologijo je torej mogoče zvesti na razkroj znanstvenih in akademskih institucij. Te so same vpeljale vrsto sis-temskih ureditev, ki potiskajo tukajšnjo znanost v kolonialno odvisnost in provincializem ter znižujejo kakovost dela. To je evropski (o teh procesih v ekonomski znanosti gl. Husson, 2011; Zgroženi ekonomisti, 2012), celo

⁴¹ Za »regionalni« prispevek, gl. *Mednarodni raziskovalni projekt 2006–2007*; Breznik, 2009b; *Avtorska skupina*, 2013; Močnik, 2009.

⁴² *Kapitulacija pred restavracijsko ideologijo ni značilna za družboslovje samo na sebi in v celoti; a prevladuje v raziskovalnih in akademskih institucijah. O ideoloških pritiskih v sociologiji gl. Tematski blok*, 2013; v *zgodovinopisju gl. Močnik*, 2016; v *sodobnem družboslovju gl. Breznik*, 2009a. *Izmed novejših tukajšnjih prispevkov za analizo sodobnega kapitalizma naj opozorim na dela Miroslava Stanojeviča, Branka Bembiča, Maje Breznik, Leva Centriha, Sreča Dragoša, Saša Furlana, Jerneja Habjana, Primoža Krašovca, Marka Kržana, Vesne Leskošek, Ane Podvršič in drugih.*

»vsezahodni« proces (Freitag, 2010), a dekadenca še zlasti uničuje sistemsko obrobje.

V predgovoru k zborniku profesor Mlinar poroča, da ga je presenilo, kako množično in zagreto so se kolegice in kolegi odzvali na njegovo pobudo. Njihov odziv kaže, da sociološka skupnost obstaja vsaj v željah svojih virtualnih članic in članov. Če odziv na pobudo res izraža hotenje, da se skupnost obnovi, potem lahko vsem pomislekom navkljub razumemo optimizem njegovega snovalca in urednika profesorja Zdravka Mlinarja.

LITERATURA

- Althusser, Louis (1985): Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov. Ljubljana: ŠKUC-ZIFF.
- Andolšek, Stane (2016): Naloge sociologije in družbene spremembe v Sloveniji. V: Zdravko Mlinar (ur.), Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?, 91–95. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Arrighi, Giovanni (2003): Hegemony and antisystemic movements. International Seminar REGGEN 2003, Rio de Janeiro (18.–22. 8. 2003).
- Arrighi, Giovanni in Terence Hopkins, Immanuel Wallerstein (1989): Antisystemic Movements. London: Verso.
- Avtorska skupina (2013): Kaj po univerzi? Ljubljana: Založba /*cf.
- Breznik, Maja (2002): Spoznavna podlaga kulturne zgodovine. Časopis za kritiko znanosti 30 (207–208): 57–71.
- Breznik, Maja (2009a): Kultura danajskih darov: od mecenstva do avtorstva. Ljubljana: Sophia.
- Breznik, Maja (ur.) (2009b). Humanistika in družboslovje na periferiji, tematski blok. Časopis za kritiko znanosti, 37 (220–221).
- Breznik, Maja (2013): Kaj je kultura? *Ars & humanitas*, 7 (1): 21–28.
- Breznik, Maja in Rastko Močnik (2008): Humanistika in družboslovje v primežu liberalne Evrope. Časopis za kritiko znanosti, 36 (233): 178–198.
- Centrih, Lev (2011): Marksistična formacija. Zgodovina ideoloških aparatov komunističnega gibanja 20. stoletja. Ljubljana: Založba /*cf.
- Freitag, Michel (2010): Brodolom univerze. Ljubljana: Sophia.
- González Villa, Carlos (2017): Nova država za nov svetovni red. Ljubljana: Založba /*cf.
- Habjan, Jernej (2013): Sociologija literature in prešernoslovje: nacija od revolucioniranja prek fetišizma do teorije. *Ars & humanitas* 7 (1): 58–66.
- Habjan, Jernej (ur.) in Gal Kirn (ur.) (2016): The Yugoslav Partisan Art. *Slavica Tergestina* 17: 9–147.
- Habjan, Jernej (ur.) in Rastko Močnik (ur.) (2013): Tematski blok Sociologija kulture. *Ars & Humanitas* 7 (1): 5–130.
- Husson, Michel (2011): Čisti kapitalizem. Ljubljana: Sophia.
- Kolšek, Katja (ur.) in Tomaž Gregorc (ur.) (2011): Prihodnost znanosti: neoliberalizem, univerza in politika sodobnega znanstvenega raziskovanja. Novo mesto: Goga.
- Kovačič, Gorazd (2013): Misliti prelome, lomiti ideologije. Ljubljana: Društvo 2000.

- Kreft, Lev (1998): Perspektivovci in perspektivaši: portret skupine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Kržan, Marko (2012): Ocrtna zgodovina samoupravnog socijalizma, predavanje 19. novembra 2012 v Centru za kulturno dekontaminacijo, Beograd. Dostopno prek <http://www.delavske-studije.si/marko-krzan-ocrtna-zgodovina-samoupravnog-socijalizma/> (1. 9. 2017).
- Kržan, Marko (2017): Jugoslovansko samoupravljanje in prihodnost socializma. V: Catherine Samary, Komunizem v gibanju. Zgodovinski pomen jugoslovanskega samoupravljanja, 213–242. Ljubljana: Založba /*cf.
- Leskošek, Vesna (2016): Revščina, družbene neenakosti in socialna država. V: Zdravko Mlinar (ur.), Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?, 455–457. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede; Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Lešnik, Avgust (2010): Oddelek za sociologijo – prvih petdeset let. V: Ksenija Vidmar Horvat (ur.) in Avgust Lešnik (ur.), Včeraj in danes. Jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Mednarodni raziskovalni projekt (2006–2007): The Humanities and Social Sciences on the Periphery: Sciences or Technocratic Instruments? Dostopno prek <http://www2.mirovni-institut.si/hssp/> (1. 9. 2017).
- Mlinar, Zdravko (ur.) (2016): Kakšna sociologija? Za kakšno družbo? Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Močnik, Rastko (1993): Postmodernizem in alternativa. V: Rastko Močnik, Ekstravaganza, 83–110. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Močnik, Rastko (1999): 3 teorije. Ideologija, nacija, institucija. Ljubljana: Založba /*cf.
- Močnik, Rastko (2009): Univerzitetni študijski program. V: Rastko Močnik, Spisi iz humanistike, 382–438. Ljubljana: Založba /*cf.
- Močnik, Rastko (2010): Od historičnega materializma k sociologiji kulture: digresija, deviacija, dubitacija? Komentar k nastopnemu predavanju Borisa Zihlerla (1954). V: Ksenija Vidmar Horvat (ur.) in Avgust Lešnik (ur.), Včeraj in danes. Jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici Oddelka za sociologijo, 137–159. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Močnik, Rastko (2011): Trg delovne sile in sestava delavskega razreda. Teorija in praksa 48 (1): 178–205.
- Močnik, Rastko (2016): O pisanju zgodovine. Ljubljana: Založba /*cf.
- Podvršič, Ana (2013): O epistemološki izbiri: Gypsy Studies kot slovenska državotvorna veda. *Ars & humanitas* 7 (1): 67–77.
- Rus, Veljko (2016): Inventura aktualnih problemov. V: Zdravko Mlinar (ur.), Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?, 67–70. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede; Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Samary, Catherine (2017): Komunizem v gibanju. Zgodovinski pomen jugoslovanskega samoupravljanja. Ljubljana: Založba /*cf.
- Štrajn, Darko (2008): Kako razumeti študentska gibanja? Zgodovina v šoli 17 (3–4): 1–7.

- Tematski blok (2011): Historični materializem. Teorija in praksa 48 (1): 70–107.
- Tematski blok (2013): Sociologija kulture. Ars & humanitas 7 (1): 5–122.
- Tematski sklop (2014): Kultura in religija v centru kritičnih razmišljanj. Razvoj in prihodnost Centra za preučevanje kulture in religije. Teorija in praksa 51 (2–3): 201–295.
- Velikonja, Mitja (2014): Po sledih in na novih poteh raziskovanja kulture in religij. Teorija in praksa 51 (2–3): 201–211.
- Veyne, Paul (1998): Ali so Grki verjeli v svoje mite? Ljubljana: Založba /*cf.
- Vogrinc, Jože (1995): Televizijski gledalec: koncept televizijskega komunikacijskega razmerja kot izhodišče za teorijo televizije. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Wallerstein, Immanuel in drugi (2000): Kako odpreti družbene vede. Ljubljana: Založba /*cf.
- Wallerstein, Immanuel (1991): *Unthinking Social Sciences*. Cambridge: Blackwell.
- Wallerstein, Immanuel (1999): Dediščina sociologije, obljuba družbenih ved. Ljubljana: Založba /*cf.
- Wallerstein, Immanuel (2014): Antisystemic Movements, Yesterday and Today. *Journal of World-Systems Research* 20 (2): 158–172.
- Zbornik (1985): *Punk pod Slovenci*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Zgroženi ekonomisti (2012). *Manifest. 20 let slepote*. Ljubljana: Založba /*cf.